

Müslüman Yetişkinlerde İbadet Erteleme, Dinî Tutum ve Genel Erteleme İlişkisinin İncelenmesi

Sema Abanoz

0000-0001-6415-2140

grafolog.83@hotmail.com

Millî Eğitim Bakanlığı, Ankara, Türkiye

ror.org/00jga9g46

Öz

Din psikolojisi bireyin din ile ilişkisini dinî tutum olarak değerlendirir ve çoğunlukla inanç, ibadet, ahlak, duygu gibi alt boyutlarla inceler. Bunlardan ibadet, dinin günlük hayata yansıyan ve inanan bireyin Allah'a karşı sorumluluklarını ifade eden boyuttur. İbadetlerin yapılış şekilleri ve zamanları dinden dine değişse de başta İslam olmak üzere her dinde zamana bağlı ibadetler bulunmaktadır. Ancak bireyler çeşitli sorumluluklarını olduğu gibi ibadetlerini yapmayı da erteleyebilmektedir. Bu çalışmada çeşitli değişkenlerle ibadet erteleme, dinî tutum ve genel erteleme ilişkisi incelenmiştir. "İbadet erteleme davranışı ile dinî tutum ve genel erteleme arasında nasıl bir ilişki vardır?" ve "Çeşitli demografik değişkenlere göre ibadet erteleme, dinî tutum ve genel erteleme davranışı nasıl bir değişiklik göstermektedir?" soruları araştırmanın problemleri olarak belirlenmiştir. Araştırmanın evrenini; Ankara ve Kırıkkale'de yaşayan, en az ilkokul düzeyinde eğitimi olan, kendini Müslüman olarak tanımlayan yetişkin bireyler oluşturmaktadır. Çalışma 2023 yılı Nisan- Haziran aylarında 399 kişi ile gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada ilişkisel tarama modeli kullanılmıştır. Veri toplama araçları olarak Ok-Dinî Tutum Ölçeği, Çakıcı-Genel Erteleme Ölçeği ve İbadet Erteleme Ölçeği kullanılmıştır. Elde edilen veriler "SPSS forwindows 23.0" programıyla çözümlenmiş, manidarlıklar minimum $p<.05$ düzeyinde sınanmıştır. Verilerden hareketle dinî tutumu yüksek olanların ibadetlerini daha az ertelediği, genel erteleme yapanların ibadetlerini de ertelediği sonucuna ulaşılmıştır. Demografik değişkenlere göre bekârların evlilerden, gençlerin yaşlılardan, öğrencilerin kamu çalışanlarından, kadınların erkeklerden daha fazla genel erteleme davranışı sergilediği ortaya çıkmıştır. Ayrıca il ve büyükşehirde yaşayanların köy ve ilçede yaşayanlara göre ibadetlerini daha fazla ertelediği tespit edilmiştir. Farklı çalışmalarda ibadet erteleme davranışının çeşitli değişkenlerle ilişkisinin incelenmesi alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler

Din Psikolojisi; Erteleme; İbadet Erteleme; Dinî Tutum; Genel Erteleme

Öne Çıkanlar

- İbadet erteleme ile genel erteleme arasında pozitif yönlü yüksek düzeyde bir ilişki vardır.
- İbadet erteleme ve genel erteleme ile dinî tutum arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır.

- Bekârlar evlilerden, gençler ileri yaştakilerden, öğrenciler kamu çalışanlarından daha fazla genel erteleme davranışı sergilemektedir.
- Büyükşehirde yaşayanlar ilçe ve köyde yaşayanlara göre ibadetlerini daha fazla ertelemektedir.

Atıf Bilgisi

Abanoz, Sema. “Müslüman Yetişkinlerde İbadet Erteleme, Dinî Tutum ve Genel Erteleme İlişkisinin İncelenmesi”. *Tetkik* 9 (Mart 2026), 34-64. <https://doi.org/10.55709/tetkik.1647497>

Makale Bilgileri

<i>Etik Beyan</i>	Bu çalışma Fatıma Zeynep Belen danışmanlığında 02/01/2024 tarihinde sunduğumuz/tamamladığımız “İbadet Erteleme Ölçeği Geliştirilmesi ve 18-65 Yaş Arası Bireylerde İbadet Erteleme, Dinî Tutum ve Genel Erteleme İlişkisinin İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans esas alınarak hazırlanmıştır.
<i>Etik Kurul İzni</i>	Etik onay, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu tarafından verilmiş olup 20.03.2021 tarihli ve 03 numaralıdır.
<i>Geliş Tarihi</i>	28 Şubat 2025
<i>Kabul Tarihi</i>	23 Ocak 2026
<i>Yayın Tarihi</i>	31 Mart 2026
<i>Hakem Sayısı</i>	İki İç Hakem - İki Dış Hakem
<i>Değerlendirme</i>	Çift Taraflı Kör Hakemlik
<i>Benzerlik Taraması</i>	Yapıldı - intihal.net
<i>Çıkar Çatışması</i>	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.
<i>Finansman</i>	Herhangi bir fon, hibe veya başka bir destek alınmamıştır.
<i>Etik Bildirim</i>	tetkik@okuokut.org
<i>S. Kalkınma Amaçları</i>	-
<i>Lisans</i>	CC BY-NC 4.0

An Examination of the Relationship Between Worship Procrastination, Religious Attitudes, and General Procrastination Among Muslim Adults

Sema Abanoz

0000-0001-6415-2140

grafolog_83@hotmail.com

Ministry of Education, Ankara, Türkiye

[ror.org/00jga9g46](https://orcid.org/00jga9g46)

Abstract

The psychology of religion conceptualizes the individual's relationship with religion as religious attitude and typically examines it through subdimensions such as belief, worship, morality and emotion. Of these, worship is the dimension of religion that is reflected in daily life, expressing the believer's responsibilities towards God. Although the forms and times of worship vary from religion to religion, every religion has time-dependent worship practices in every religion, especially Islam. However, individuals may procrastinate in performing their religious duties, as well as their various other responsibilities. This study examined, the relationship between worship procrastination, religious attitude and general procrastination alongside various other variables. The study aimed to answer the following questions "What is the relationship between worship procrastination behavior, religious attitude and general procrastination?" and "How do worship procrastination, religious attitude and general procrastination behavior vary according to various demographic variables?". The study population comprises adult individuals living in Ankara and Kırıkkale who have at least a primary school education and identify themselves as Muslim. The study was carried out in between April-June 2023 with 399 respondents. A relational survey model was used in this study. The Ok-Religious Attitude Scale, the Çakıcı-General Procrastination Scale and the Scale and Worship Procrastination Scale were used as data collection tools. The data obtained were analyzed using the "SPSS for Windows 23.0" program and the significance was tested at a minimum $p < .05$ level. Based on the data, it was concluded that those with high religious attitudes procrastinate their worshipless, and those who procrastinate in general also procrastinate their worship. According to the demographic variables, it was found that single people exhibit more general procrastination behavior than married people, young people more than older people, students more than public employees, and women more than men. Additionally, it was been found that people living in cities and metropolitan areas procrastinate with regard to worship more than those living in villages and districts. Further studies examining the relationship between the procrastination of worship behavior and different variables would contribute to the field.

Keywords

Psychology of Religion, Procrastination; Worship Procrastination; Religious Attitude; General Procrastination

Highlights

- There is a positive and significant relationship between procrastination over worship and general procrastination.
- There is a negative and significant relationship between worship procrastination and general procrastination and religious attitude.
- Single people exhibit general procrastination behavior more than married people, young people more than older people, and students more than public employees.
- Those living in metropolitan areas are more likely to procrastinate with regard to worship more than those living in towns and villages.

Citation

Abanoz, Sema. “An Examination of the Relationship Between Worship Procrastination, Religious Attitudes, and General Procrastination Among Muslim Adults”. *Tetkik* 9 (March 2026), 34-64. <https://doi.org/10.55709/tetkik.1647497>

Article Information

Ethical Statement	This article is extracted from my master thesis/doctorate dissertation entitled “The Development of a Scale For Procrastination in Worship and the Analysis of Relationship Between Procrastination in Worship, Religious Attitudes, and Overall Procrastination of Individuals Between the Ages of 18-65”, which we submitted/completed on January 2, 2024 supervised by Fatıma Zeynep Belen (Master’s Thesis, Kırıkkale University, 2024)
Ethics committee	Granted by Kırıkkale University, Social and Humanity Sciences Research Ethics Panel, approval dated 20.03.2021 and numbered 03.
<i>Date of submission</i>	28 February 2025
<i>Date of acceptance</i>	23 January 2026
<i>Date of publication</i>	31 March 2026
<i>Reviewers</i>	Two Internal - Two External
<i>Review</i>	Double-blind
<i>Plagiarism checks</i>	Yes - intihal.net
<i>Conflicts of Interest</i>	The Author(s) declare(s) that there is no conflict of interest
<i>Grant Support</i>	No funds, grants, or other support was received.
<i>Complaints</i>	tetkik@okuokut.org
<i>S. Development Goals</i>	-
<i>License</i>	CC BY-NC 4.0

Giriş

Hayat doğumdan ölüme kadar bireyin biyolojik, duygusal, sosyal birtakım ihtiyaçlarının karşılanması üzerine bina olan bir süreç olarak değerlendirilebilir. Bu süreçte bireyden ihtiyaçlarının karşılanması için çeşitli sorumlulukları zamanında yerine getirmesi beklenir. Bireyin biyolojik ihtiyaçlarını doğru şekilde karşılaması sağlıklı bir hayat sürmesini, ailesine gereken özeni göstermesi özel yaşamında mutlu olmasını, iş hayatında yapması gereken sorumlulukları titizlikle yerine getirmesi de kariyerinde başarılı olmasını kolaylaştırarak yaşam kalitesini artırır. Dinlerin de inananlarından beklediği çeşitli görev ve sorumluluklar vardır. Bunların da belirtilen zamanda yerine getirilmesi önemlidir. Özellikle dinî sorumlulukların zamanında yerine getirilmesi söz konusu olduğunda dinî tutumun önemli bir rolü olduğu düşünülebilir. Kişi hem günlük hayatın hem de dinin yüklediği görevleri zaman zaman çeşitli gerekçelerle aksatabilir. Bu aksama “bazen zaruri sebeplerden dolayı olmakta iken bazen kişinin bile isteye ihmal etmesi, savsaklaması nedeniyle olmaktadır. Bu durum literatürde yaygınlaşmış hâliyle erteleme kavramıyla ifade edilmektedir.”¹

Literatür incelemesi sonucunda bireylerin gerek dinî tutumları gerekse erteleme davranışları üzerinde çeşitli araştırmaların yapıldığı tespit edilmiştir. İbadet erteleme konusu ise yeni bir çalışma alanı olarak karşımıza çıkmaktadır. Konuyla ilgili olarak Ömer Demir tarafından din eğitimi alanında yapılan teorik bir çalışma², bireylerin ibadet erteleme davranışlarının ölçülmesi amacıyla Abanoz ve Belen tarafından geliştirilen bir ibadet erteleme ölçeği³, söz konusu ölçeğin kullanıldığı bir alan araştırması⁴, Esra İrk vd. tarafından hazırlanan erteleme davranışına yol açan faktörleri tespit etmeyi ve bu davranışın günlük hayattaki ve dinî pratiklerdeki rolünü incelemeyi amaçlayan nitel bir çalışma⁵ ve Teke ve Yılmaz tarafından maneviyat ile erteleme davranışı arasındaki ilişkiyi inceleyen bir alan araştırması⁶ bulunmaktadır. İbadet erteleme davranışının çeşitli değişkenlerle ilişkisini ortaya koymak alan açısından önem arz etmektedir. Bu çalışmanın temel hipotezi “ibadet erteleme ile genel erteleme arasında pozitif, ibadet erteleme ile dinî tutum arasında ise negatif bir ilişki vardır.” şeklinde ifade edilebilir. Böylece bu

¹ Sema Abanoz, *İbadet Erteleme Ölçeği Geliştirilmesi ve 18-65 Yaş Arası Bireylerde İbadet Erteleme, Dinî Tutum ve Genel Erteleme İlişkisinin İncelenmesi* (Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024).

² Ömer Demir, “Erteleme Eğilimi ve Baş Etme Yolları Araştırmaları Bulgularının Dini Erteleme Açısından Yorumlanması”, *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 12/4 (Aralık 2017), 747-780.

³ Sema Abanoz - Fatıma Zeynep Belen, “İbadet Erteleme: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması”, *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 6/2 (Aralık 2023), 514-540.

⁴ Abanoz, *İbadet Erteleme Ölçeği Geliştirilmesi ve 18-65 Yaş Arası Bireylerde İbadet Erteleme, Dinî Tutum ve Genel Erteleme İlişkisinin İncelenmesi*, 39-55.

⁵ Esra İrk vd., “Günlük Hayatta ve Dinî Pratiklerde Erteleme Davranışı Üzerine Nitel Bir Araştırma”, *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 10/1 (25 Ocak 2024), 21-51.

⁶ Hilal Sena Teke - Sema Yılmaz, “Yetişkinlerde Maneviyat Erteleme Davranışı İlişkisinde Yetersizlik Duygusunun Aracılık Rolü”, *ATEBE Dinî Araştırmalar Dergisi* 12 (Aralık 2024), 88-118.

çalışmada ibadet erteleme davranışının dinî tutum ve genel erteleme davranışı ile ilişkisinin tespit edilmesi hedeflenmektedir.

Bu araştırmada öncelikle ibadet erteleme, dinî tutum ve genel erteleme ilişkisi ele alınacaktır. Devamında ibadet erteleme, dinî tutum ve genel erteleme ile cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim, yerleşim yeri ve meslek değişkenleri arasındaki ilişkinin incelenmesi amaçlanmaktadır. Hayatın her alanında olduğu gibi dinî konularda da zamana bağlı sorumluluklar vardır. Günümüze kadar insanların genel erteleme, akademik erteleme ve iş erteleme gibi davranışları birçok çalışmada incelenmesine rağmen çok az çalışmada ibadet erteleme davranışı ele alınmıştır. Ancak insanların hayatlarının her alanında olduğu gibi ibadetlerini de ertelemeleri söz konusudur ve ibadet ertelemeleri onların dine karşı olan tutumlarıyla ve genel ertelemeleriyle ilişkili olabilir. Bu çalışmada çeşitli değişkenlerle ibadet erteleme ilişkisi ve ibadet erteleme ile dinî tutum ve genel erteleme ilişkisi incelenerek alandaki önemli bir boşluğun doldurulması hedeflenmektedir.

1. Erteleme ve Dinî Tutum

1.1. Genel Erteleme

Erteleme sözlükte sonraya bırakma, tehir etme, tecil etme gibi anlamlara gelir.⁷ Bu tanımda tehir etme, tecil etme ve erteleme kavramları lüzumuna bakılmaksızın tüm geciktirme/sonraya bırakma durumu için kullanılmaktadır ve genelde olumsuz bir anlam akla gelmektedir. Ancak daha önemli sebeplerle veya geçici mutluluğun ardından olumsuz bir sonuç doğurması ihtimali olduğunda hazzın ertelenmesi şeklinde yapılan bir erteleme olumlu bir davranıştır. Bu çalışmada ele alınan erteleme kavramı, istenen hedeflere ulaşmak için gerekli çabayı geciktirme yani belli bir zamanda yapılması gereken işi sonraki bir zamana bırakma⁸ şeklinde olumsuz anlamda ele alınmaktadır.

Erteleme kavramı İngilizcede “procrastination” kelimesiyle ifade edilmekte ve Türkçe’ye benzer şekilde ağırdan alma, erteleme, geciktirme, savsaklama anlamlarına gelmektedir.⁹ Bu bilgilerden hareketle erteleme kişinin bir işi yapma imkânı varken ve yapmadığında olumsuz sonuçlarla karşılaşacağını bilmesine rağmen geciktirmesi, sonraki bir zamana bırakması olarak ifade edilebilir.”¹⁰ Akademik literatürde ise erteleme; bireyin

⁷ Şükrü Haluk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: Türk Dil Kurumu, 2011), “isnat”, 813.

⁸ Clarry H. Lay, “At Last, My Research Article on Procrastination”, *Journal of Research in Personality* 20 (1986), 474-495.

⁹ Timothy A. Pynchyl, *Prokrastineyiın Başlanıp Bitirilmesi Gereken İşleri İnatla Erteleme Savsaklama ve Oturup Çalışmak Yerine İvr Zıvır Şeylerle Oyalanma Alışkanlığı ile Mücadele Kılavuzu*, çev. Onur Öztürk (İstanbul: Metropolis Yayıncılık, 2022), 1.

¹⁰ Abanoz, *İbadet Erteleme Ölçeği Geliştirilmesi ve 18-65 Yaş Arası Bireylerde İbadet Erteleme, Dinî Tutum ve Genel Erteleme İlişkisinin İncelenmesi*, 13.

kontrolü altında olan ve yapılması gereken bir görevin geciktirilmesi şeklinde açıklanmaktadır.¹¹

Erteleme davranışı çeşitli şekillerde sınıflandırılmıştır. Literatür incelendiğinde genel erteleme, akademik erteleme, iş erteleme ve karar vermeyi erteleme türlerinin öne çıktığı görülmektedir.¹² Genel erteleme günlük hayattaki işleri ertelemeyi ifade eder. Lay (1986) tarafından rutin işlerde erteleme, günlük işlerin tamamlanamaması ve geciktirilmesi şeklinde tanımlanır.¹³ Balkıs (2006) ise genel ertelemeyi, günlük sorumlulukları yerine getirmede, zamanı yönetme ve düzenleme eksikliğinden kaynaklanan güçlükler olarak ifade eder.¹⁴

Erteleme davranışı genellikle bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olmak üzere üç alt boyutta incelenmektedir.¹⁵ Bilişsel boyutta, bireyin göreve ilişkin niyeti ile göreve ilişkin performansı arasında alışkanlık seviyesinde bir uyumsuzluk olması dikkat çeker.¹⁶ Erteleyicilerin çoğu yapılması gereken işi son ana bırakma eğilimi gösterir. Ancak zaman konusundaki tahminleri çoğunlukla doğru değildir.¹⁷

Ertelemenin duygusal boyutu kişinin belli bir süre içerisinde yapması gereken işi kronik olarak başlatamama, sürdürememe ya da tamamlayamaması sonucunda içsel bir sıkıntı hissetmesi şeklinde tanımlanabilir.¹⁸ Ferrari ve Beck'e göre, erteleyiciler gerçekçi olmayan bir mazeret ileri sürdükten sonra ilk etapta mutluluk ve heyecan hissederken daha sonra suçluluk ve utanç yaşamaktadır.¹⁹ Ertelemenin davranışsal boyutu ise yapılması gereken bir işe başlama, işi sürdürme veya tamamlamayı geciktirme olarak ifade edilmektedir.

¹¹ David S. Ackerman - Barbara L. Gross, "My Instructor Made Me Do It: Task Characteristics of Procrastination", *Journal of Marketing Education* 27/1 (Nisan 2005), 5.

¹² Norman (Noach) Milgram vd., "Procrastination, Generalized or Specific, in College Students and Their Parents", *Personality and Individual Differences* 25/2 (Ağustos 1998), 297-298; Norman (Noach) Milgram - Rachel Tenne, "Personality Correlates of Decisional and Task Avoidant Procrastination", *European Journal of Personality* 14/2 (2000), 141-156; Eren Halil Özberk - Tuğba Türk Kurtça, "Profiles of Academic Procrastination in Higher Education: A Cross-Cultural Study Using Latent Profile Analysis", *International Journal of Psychology and Educational Studies* 8/3 (23 Ekim 2022), 150-151.

¹³ Lay, "At Last, My Research Article on Procrastination", 474.

¹⁴ Murat Balkıs, *Öğretmen Adaylarının Davranışlarındaki Erteleme Eğiliminin, Düşünme ve Karar Verme Tarzları ile İlişkisi* (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006), 10.

¹⁵ Bilge Uzun - Ayhan Demir, "Erteleme: Türleri, Bileşenleri, Demografik Etkenler ve Kültürel Farklılıklar", *Ege Eğitim Dergisi* 16/1 (15 Temmuz 2015), 106-121.

¹⁶ Deniz Ç. Çakıcı, *Lise ve Üniversite Öğrencilerinde Genel Erteleme ve Akademik Erteleme Davranışının İncelenmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003), 7.

¹⁷ Lay, "At Last, My Research Article on Procrastination", 493.

¹⁸ Fatma Ayyıldız, *Ergenlerin Sahip Oldukları Değerler ile Akademik Erteleme ve Genel Erteleme Düzeyleri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 27.

¹⁹ Joseph R. Ferrari - Brett L. Beck, "Affective Responses Before and After Fraudulent Excuses by Academic Procrastinators", *Education* 118/4 (1998), 535.

1.2. İbadet Erteleme

Din, inananlarından birtakım pratikleri/ibadetleri yerine getirmeleri bekler. Katar, “Dinin soyut inanç boyutundan somut, yaşanabilir ve gözlemlenebilir bir şekle kavuşması ve âdeta dinin gerçek manada bir din hâline dönüşebilmesi ancak ibadet sayesinde mümkün olmaktadır. Şu hâlde ibadet dinlerin başlıca tezahürü ve inançtan sonraki en önemli boyutudur.”²⁰ cümleleriyle dinler için ibadetlerin önemini ifade etmektedir.

Yetişkinlerin %20’ye yakını kendini kronik erteleyici olarak tanımlamaktadır.²¹ Aynı zamanda araştırmalar erteleme davranışının kişilik özellikleri ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır.²² Bu durum ibadetler ile erteleme davranışı arasında da ilişki olabileceğini düşündürmektedir. Erteleme alışkanlığı gündelik hayatta işlerin aksamasına sebep olduğu gibi ibadetlerin geciktirilmesine ya da terk edilmesine de yol açabilir.²³ Çeşitli sebeplerle zamanında yapılmayan ibadetlerin bireyin stres düzeyinin yükselmesine, suçluluk duygusuna kapılmasına ve olumsuz yaşam olaylarıyla başa çıkma sürecinin olumsuz etkilenmesine sebep olduğu bilinmektedir.²⁴ İslam’ın esaslarından biri olan ibadetler çoğunlukla belirli bir zamanda yapılmak üzere emredilmiştir. Yüce Allah ibadetleri belirli vakitlere bağlı emrederek, inananların hayatının bütününe disiplin altına alır.²⁵ “Ey iman edenler mallarınız ve evlatlarınız sizi, Allah’ı zikretmekten alıkoymasın! Her kim bunu yaparsa işte onlar ziyana uğrayanların ta kendileridir.”²⁶ ayetinde insana ibadet etmesi gereken zamanda başka işlerin engel olmaması gerektiğine işaret edilmektedir.

İslam dinine göre ibadetlerin hükmü yani yapılıp yapılmama zorunluluğu²⁷ erteleme davranışı açısından inceleme konusu değildir. Erteleme davranışı kapsamında kişinin bir ibadeti yapmak için kendini sorumlu hissetmesi ya da belirli bir zamanda yapmayı istemesi dikkate alınmaktadır. Yine İslam dinine göre bu ibadetlerin yapılması için belirlenen bazı zamanlar vardır. Bayram namazlarında olduğu gibi tek bir vakitte yapılmak üzere belirlenmiş ve yapılmadığında terk edilmiş olunan ibadetler olduğu gibi

²⁰ Mehmet Katar, “Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları”, *Dini Araştırmalar* 1/1 (1998), 59.

²¹ Jesse Harriott - Joseph R. Ferrari, “Prevalence of Procrastination among Samples of Adults”, *Psychological Reports* 78/2 (Nisan 1996), 611.

²² Türkan Doğan vd., “Kişilik Özelliklerinin Erteleme Davranışını Yordayıcılığı”, *Başkent University Journal of Education* 1/1 (2014), 1-8; Didem Aydoğan - Yaşar Özbay, “Akademik Erteleme Davranışının Benlik Saygısı, Durumluluk Kaygı, Öz-Yeterlilik Açısından Açıklanabilirliğinin İncelenmesi”, *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* 2/3 (Eylül 2012), 1-9.

²³ İrk vd., “Günlük Hayatta ve Dinî Pratiklerde Erteleme Davranışı Üzerine Nitel Bir Araştırma”.

²⁴ Süleyman Abanoz, “Türkiye’de Yapılan ‘Dinî Başa Çıkma’ Konulu Araştırmalar Hakkında Bir Değerlendirme”, *Eskiye* 40 (20 Mart 2020), 420.

²⁵ Cafer Açıkel, *Kur’ân Ayetleri Işığında İbadet Vakitleri* (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 3.

²⁶ *Kur’ân-ı Kerîm Meâlî*, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2009).

²⁷ Selman Öğüt, “Ef’âl-i Mükellefin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994), 10/452.

ramazan orucu gibi başka zaman kaza etmek suretiyle telafi edilebilecek ibadetler de olabilir. Namaz, hac, zekât gibi geniş bir vakti olan ibadetlerin ise vaktinin herhangi bir zamanında yerine getirilebilmeleri mümkündür.²⁸ Bu ibadetlerde en sık görülen durum kendisi için belirlenen vaktin sonuna bırakılmasıdır. Belirli bir zamanla sınırlanmış olmayan Kur'an-ı Kerim okumak, sadaka vermek gibi ibadetler de bunlar için kişi tarafından bir vakit belirlendiği hâlde yapılmayıp geciktirildiğinde erteleme kapsamına girer.²⁹

1.3. Dinî Tutum

Tutum, yaşam deneyimleri sonucunda oluşan ve kişinin davranışları üzerinde yönlendirici ya da dinamik bir etkileme potansiyeline sahip duygusal, zihinsel ve hatta davranışsal hazırlık durumudur.³⁰ Başka bir ifadeyle tutum oldukça organize olmuş uzun süreli duygu, inanç ve davranış eğilimi olarak tanımlanabilir.³¹ Tutumla ilgili tanımlardan anlaşıldığı şekliyle insanlar hayata bazı tutumlar edinmiş olarak gelmezler, yaşam olayları sonrası edindikleri tecrübeler ışığında tutumlara sahip olurlar. Yani tutumlar, öğrenme yoluyla kazanılır ve yaşantılarla zaman içinde gelişme ve değişme gösterir.³² Bir tutum ne kadar güçlü ve uzun süreliyse değişmesi de o kadar zor olur.

Cüceloğlu'na göre "tutum olarak tanımladığımız eğilimin içerisinde kendini inanç olarak ifade eden bilişsel; duygu ve heyecanları içeren duygusal; gözlenebilen faaliyetleri içeren davranışsal öğeler vardır."³³ Bu üç öğe karşılıklı etkileşim içindedir ve birinde ortaya çıkan değişiklik, zincirleme bir şekilde diğer öğelerde de değişime yol açar. Bireyin bir tutum objesine ilişkin duygusu ve/veya bilgisi değiştiğinde, o objeye karşı olan duygusal, bilişsel ve davranışsal tutumları da yeniden düzenlenir.³⁴

Tutumu bir kimseye ya da şeye yönelik, genellikle inançlarımızdan kaynaklanan, duygu, düşünce ve davranış niyetlerimizde kendini gösteren değerlendirmeler şeklindeki tanımıyla Myers, tutum ile din/inanç arasındaki ilişkiyi ifade etmektedir.³⁵ Kişinin, çevresinde gördüğü dinî inanç ve davranışlarla ilgili de duygu ve düşüncelerinin oluşması kaçınılmaz bir durumdur. Dinle ilgili gelişen bu duygu ve düşünceler bireyin dinî tutumunu oluşturur. Peker de Myers'in tanımıyla uyumlu şekilde dinî tutumu, kişinin dinle ilgili düşünce, duygu ve davranışlarını istikrarlı olarak belirleme tarzı olarak

²⁸ M. Kâmil Yaşaroğlu, "Vakit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012), 42/488.

²⁹ Abanoz, *İbadet Erteleme Ölçeği Geliştirilmesi ve 18-65 Yaş Arası Bireylerde İbadet Erteleme, Dinî Tutum ve Genel Erteleme İlişkisinin İncelenmesi*, 19.

³⁰ Gordon W. Allport - Carl A. Murchison, "Attitudes", *Handbook of Social Psychology* (Worcester MA: Clark University Press, 1935), 798-844.

³¹ Hasan Arslan, "Dinî Tutumların Oluşum, Gelişim ve Değişimi", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2009), 77.

³² Çiğdem Kağıtçıbaşı, *İnsan ve İnsanlar* (İstanbul: Evrim Yayınları, 1988), 85.

³³ Doğan Cüceloğlu, *İnsan ve Davranışı* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2004), 521.

³⁴ Metin İnçeoğlu, *Tutum Algı İletişim* (Ankara: Beykent Üniversitesi Yayınları, 2010), 28-29.

³⁵ David G. Myers, *Sosyal Psikoloji*, çev. Serap Akfırat (İstanbul: Nobel Yayınları, 2015), 124.

tanımlar.³⁶ Bu kapsamda Müslüman bir bireyin namaz kılması, Kur'an okuması, dua etmesi, sadaka vermesi, çeşitli dinî faaliyetlere katılması gibi davranışlar onun dinî tutumunu gösterir.³⁷

Birey dinî inancı gereği dinin emirlerini yerine getirmek, yasaklarından kaçınmak, ahlaki ilkeleri yerine getirmek gibi bir davranış geliştirebilir. Bu durum bireyin dine karşı olumlu bir tutum sahibi olduğunu gösterir.³⁸ Birey ibadetlere karşı olumlu tutuma sahip olmasına rağmen bazen kişisel bazen de çevresel faktörlerin etkisiyle bunları erteleyebilir hatta terk edebilir. Bu durum; bireyin dikkatini, ilgisini ibadet dışı davranışlara çeken çevresel etmenlerle ilgili olduğu kadar dinî tutum düzeyiyle de ilgilidir. Dolayısıyla dinî tutum ile dinî davranış/ibadet erteleme arasında yakın bir ilişki olduğu söylenebilir.

Hökekleli'ye göre, dinin emrettiği ibadet ve görevleri yerine getirmedeki çaba, özen ve süreklilik kişinin dindarlığının hem göstergesi hem de inançları içselleştirmedeki samimiyetinin bir nişanesi olarak kabul edilir.³⁹ Din Psikolojisi Bilimi açısından bireylerin dinî tutumlarını ve dinî tutumlarının çeşitli değişkenlerle ilişkisini incelemek önem arz etmektedir. Bununla beraber bireylerin hem günlük hem de dinî olarak ifade edilebilecek görev ve sorumluluklarını zamanında ve düzenli olarak yerine getirme davranışlarının incelenmesi de psikoloji ve din psikolojisi bilimleri açısından önemli bir çalışma alanı olarak kabul edilmektedir.

2. Yöntem

2.1. Araştırma Modeli ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada değişkenler arasındaki ilişkileri belirlemek ve muhtemel sonuçları tahmin etmek hedeflendiği için ilişkisel tarama yöntemi kullanılmıştır.⁴⁰

Bu çalışma ilişkisel tarama modeliyle gerçekleştirilen kesitsel bir araştırmaya dayandığı için uygulandığı zamanla ve örnekleme sınırlıdır. Dolayısıyla farklı zamanlarda, farklı örneklerle gerçekleştirilecek çalışmaların farklı sonuçlara ulaşılması olasıdır. Ayrıca katılımcıların verdikleri cevapların güvenilirliği, veri toplama araçlarının ve veri analizi programlarının duyarlılıkları da çalışmanın diğer sınırlılıklarıdır.

2.2. Evren ve Örneklem

Çalışmanın evrenini; Ankara ve Kırıkkale'de yaşayan, en az ilkökul düzeyinde eğitimi olan, kendini Müslüman olarak tanımlayan yetişkin (18-65 yaş arası) bireyler oluşturmaktadır. Çalışmada farklı demografik özelliklere sahip katılımcıların olması

³⁶ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi* (Samsun: Sönmez Matbaa ve Yayınevi, 1993), 88.

³⁷ Mevlüt Kaya, *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum* (İstanbul: Etüt Yayınları, 1998), 47.

³⁸ Arslan, "Dinî Tutumların Oluşum, Gelişim ve Değişimi", 77-96.

³⁹ Hayati Hökekleli, *Din Psikolojisine Giriş* (İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2016), 53.

⁴⁰ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi* (Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2010), 77-79.

böylece çalışmanın geçerliğinin yükselmesi amacıyla kota örnekleme yöntemi kullanılmıştır.⁴¹ Öğrenciler, kamu çalışanları, gençler, önlisans/lisans mezunları ve büyükşehirde yaşayanlara daha kolay ulaşılabilmekte ve bu kişiler genellikle anketi doldurmaya daha istekli davranmaktadır. Ancak dağılımın dengeli olması için farklı yaş, meslek, yerleşim yeri, eğitim seviyesi gibi özelliklere sahip kişilere de ulaşılması beklenmektedir. Bu sebeple her grupta en az 25 kişiye ulaşmaya çalışılmıştır. Ulaşılması zor ve anketi doldurmaya isteksiz olan ev hanımlarında, özel sektör çalışanlarında, ilk ve orta öğretim düzeyinde eğitime sahip olanlarda bu sayı aşılmıştır. Sadece işsiz olanlarda hedeflenen katılımcı sayısının altında kalmıştır (Bakınız Tablo 1).

İlişkisel tarama modeliyle gerçekleştirilen alan araştırmalarında örneklem büyüklüğü “50 çok zayıf, 100 zayıf, 200 orta, 300 iyi, 500 çok iyi ve 1000 mükemmel” olarak değerlendirilmektedir.⁴² Çalışmaya katılan 399 kişi örneklem büyüklüğünün iyi ile çok iyi arasında bir sayıya ulaştığını göstermektedir. Dolayısıyla örneklemin güvenilir sonuçlar elde etmek için yeterli olduğu ifade edilebilir.

2.3. Veri Toplama Araçları

Ok-Dinî Tutum Ölçeği: Ok (2011) tarafından geliştirilen bu ölçek, 6 olumlu 2 olumsuz toplam 8 madde içermektedir ve duygu, ilişki, biliş ve davranış olmak üzere 4 alt boyuttan oluşmaktadır. 5’li Likert türü bir ölçek olup her bir madde “Hiç Katılmıyorum” ile “Tamamen Katılıyorum” arasında değerlendirilmekte ve 1 ile 5 arası puanlanmaktadır. Yüksek puan bireyde dinî tutumun/dindarlığın yüksek olduğunu göstermektedir. Yapılan analizlerde ölçeğin ,81 ve ,91 oranında yüksek iç tutarlılığa sahip olduğu ortaya çıkmıştır.⁴³ Bu çalışmada ölçeğin 0,828 ile yüksek güvenilirliğe sahip olduğu görülmüştür.

Çakıcı-Genel Erteleme Ölçeği: Çakıcı (2003) tarafından geliştirilmiş olup 2 alt boyutlu, 18 maddeden oluşan 5’li Likert tipi bir ölçektir. Katılımcılar 1 ile 5 arasında puan alırken puanların yüksekliği erteleme davranışının arttığını göstermektedir. Ölçeğin Cronbach’s Alpha güvenilirlik katsayısı erteleme alt boyutunda 0,88; zamanı etkin kullanma alt boyutunda 0,85; ölçek genelinde ise 0,91 olarak hesaplanmıştır.⁴⁴ Bu çalışmada ulaşılan güvenilirlik sonucu ise erteleme alt boyutunda 0,923; zamanı etkin kullanma alt boyutunda 0,906; ölçek genelinde ise 0,931 olarak oldukça yüksektir.

İbadet Erteleme Ölçeği: Abanoz ve Belen (2023) tarafından geliştirilen ölçek iki alt boyuttan ve toplam 14 maddeden oluşmaktadır. En düşük “Beni hiç yansıtıyor.”, en

⁴¹ Remzi Altunışık vd., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı* (Sakarya: Sakarya Kitabevi, 2004), 130; Türker Baş, *Anket Nasıl Hazırlanır Uygulanır Değerlendirilir* (Ankara: Seçkin Yayınevi, 2006), 40.

⁴² Lawrence S. Meyers vd., *Applied Multivariate Research Design and Interpretation* (London: SAGE Publications, Inc., 2005), 49; Mesut Karaman, “Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizi: Kavramsal Bir Çalışma”, *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 9/1 (22 Haziran 2023), 47-63.

⁴³ Üzeyir Ok, “Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması”, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 528-549.

⁴⁴ Çakıcı, *Lise ve Üniversite Öğrencilerinde Genel Erteleme ve Akademik Erteleme Davranışının İncelenmesi*, 66.

yüksek “Beni tamamen yansıtıyor.” şeklinde cevapların verilebildiği 5’li Likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan puanların yükselmesi ibadet erteleme düzeyinin arttığını göstermektedir. Ölçeğin Cronbah Alpha güvenirlik katsayısı 0,902 ve McDonald's Omega güvenirlik katsayısı 0,907 olarak hesaplanmıştır.⁴⁵ Bu çalışmada güvenirlik sonuçları sırasıyla mazeret bulma için 0,923; umursamama için 0,824; ibadet erteleme için ise 0,902 olarak tespit edilmiştir.

2.4. Verilerin Analizi

Anketlerin ve kişisel bilgi formlarının uygulanması için Kırıkkale Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırmaları Etik Kurulu’ndan 20/03/2023 tarih ve 03 sayılı karar ile etik kurulu izni alınmıştır. 2023 yılı Nisan-Haziran aylarında yürütülen uygulama, mümkün mertebe yüz yüze ve bireysel olarak gerçekleştirilmiş; katılımı artırmak ve katılımcı çeşitliliğini sağlamak için zaman zaman Google forms aracılığıyla elektronik ortamda da erişime açılmıştır. İstatistiksel çözümlenmelerden önce demografik değişkenler gruplara ayrılmış, uygulanan ölçekler puanlanmış ve veriler istatistiksel analiz için bilgisayar ortamına aktarılmıştır.

Elde edilen verilerin anlamlılıkları minimum $p < .05$ düzeyinde sınanmış ve “SPSS for windows 23.0” programıyla çözümlenmiştir. Araştırmada kullanılan ölçekler arasındaki ilişkiler korelasyon analiziyle incelenmiştir. Daha sonra katılımcıların demografik özelliklerinin betimleyici frekans ve yüzde dağılımları çıkarılmıştır. Örneklem içerisinde normal dağılım özelliği gösteren dağılımlar için parametrik analiz teknikleri kullanılmıştır.

Grupların dağılımının normalliğini kontrol etmek için Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk testleriyle çarpıklık ve basıklık incelenmiştir. Çarpıklık ve basıklık değerleri sırasıyla dinî tutum için -1,088 ve 1,140; genel erteleme için 1,074 ve 0,771; zamanı etkin kullanma alt boyutu için 0,285 ve -0,441; genel erteleme için 0,623 ve -0,071; ibadet erteleme için mazeret bulma alt boyutu için 1,053 ve 0,365; umursamama alt boyutu için 0,304 ve -0,429; ibadet erteleme için geneli için 0,645 ve -0,073’tür. Literatürde parametrik koşulunu sağlanması için çarpıklık ve basıklık değerlerinin $+1,50$ ⁴⁶ veya $+2,00$ ⁴⁷ olması gerektiği ifade edilmektedir. Bu çalışmada ulaşılan değerler 1,140 ile -1,088 aralığında olduğu için veriler parametrik test yöntemleriyle analiz edilmiştir. Bu bağlamda iki alt kategoriden oluşan cinsiyet, medeni durum değişkenleri için *t- testi*; üç ya da daha fazla alt kategoriden oluştuğu için yaş, eğitim, yerleşim yeri, meslek değişkenleri için tek yönlü varyans analizi (anova) uygulanmıştır. Tek yönlü

⁴⁵ Abanoz - Belen, “İbadet Erteleme”, 514-540.

⁴⁶ Barbara G. Tabachnick - Linda S. Fidell, *Using Multivariate Statistics* (New York, NY: Pearson, 2019), 114-117.

⁴⁷ Darren George - Paul Mallery, *IBM SPSS Statistics 23 Step by Step: A Simple Guide and Reference* (New York, NY: Routledge, 2016), 114.

varyans analizi (anova) sonucunda gruplar arasında oluşan farklılıkların kaynağını belirlemek üzere ise post-hoc testlerinden LSD testi kullanılmıştır.

3. Dinî Tutum, Genel Erteleme ve İbadet Erteleme İlişkisi

3.1. Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Tablo 1: Araştırmaya Katılanların Demografik Özellikleri

Değişken	Düzye	N	Yüzde
Cinsiyet	Erkek	125	31,3
	Kadın	274	68,7
Medeni durum	Evli	184	46,1
	Bekâr	215	53,9
Yaş	18-24 yaş	175	43,9
	25-34 yaş	72	18,0
	35-44 yaş	90	22,6
	45-65 yaş	62	15,5
Eğitim seviyesi	İlk ve Orta öğretim	31	7,8
	Ön lisans ve Lisans	321	80,5
	Lisansüstü	47	11,8
Yerleşim yeri	Büyükşehir	177	44,4
	İl	96	24,1
	İlçe	74	18,5
	Köy	52	13,0
Meslek	Kamu çalışanı	130	32,6
	Özel sektör	29	7,3
	Öğrenci	196	49,1
	Ev hanımı	34	8,5
	İşsiz/Diğer	10	2,5

Katılımcıların demografik özelliklerinin verildiği Tablo 1'e göre kadınlar %68,7 ile erkeklerden fazladır. Medeni duruma bakıldığında bekârların %53,9 ile evlilerden biraz fazla olduğu anlaşılmaktadır. Yaş açısından en fazla 18-25 yaş arası kişilerin, en az ise 45-65 yaş arası kişilerin araştırmaya katıldığı ortaya çıkmaktadır. Ancak en düşük oranın bile %15'in üzerinde olması dağılımın dengeli olduğu göstermektedir.

Çalışmaya 321 kişi ile en fazla ön lisans ve lisans mezunu katılırken ikinci sırada 47 kişiyle lisansüstü eğitime sahip kişiler gelmektedir. Günümüzde insanların büyük çoğunluğunun şehir ve büyükşehirlerde yaşamasında rağmen bu çalışmaya her yerleşim düzeyinden katılımcının katkı vermesi sağlanmıştır. Meslek açısından katılımcıların dağılımına bakıldığında ise sırasıyla %49,1'inin öğrenci; %32,6'sının kamu çalışanı; %8,5'inin ev hanımı; %7,3'ünün özel sektör çalışanı ve %2,5'inin işsiz/diğer olduğu görülmektedir.

3.2. Ölçekler ve Alt Boyutları Arasındaki İlişkiyi Gösteren Korelasyon Analizi

Tablo 2: Ölçek Boyutları Arasındaki İlişkiyi Gösteren Korelasyon Analizi

Ölçekler	Dinî Tutum	Genel Erteleme	İbadet Erteleme				
Alt Faktörler	Dinî tutum	Erteleme	Zamanı etkin kullanma	Genel erteleme	Mazeret bulma	Umursamama	İbadet erteleme
Dinî tutum	1						
Erteleme	-,191**	1					
Zamanı etkin kullanma	-,293**	,534**	1				
Genel erteleme	-,263**	,925**	,815**	1			
Mazeret bulma	-,387**	,383**	,209**	,357**	1		
Umursamama	-,601**	,267**	,507**	,410**	,458**	1	
İbadet erteleme	-,554**	,390**	,387**	,441**	,903**	,795**	1

**p<.01; *p<.05

Araştırmada kullanılan ölçekler ve alt boyutlarının birbiriyle ilişkisi Tablo 2'de verilmiştir. Tabloya göre genel erteleme ile genel ertelemenin erteleme alt boyutu (0,925 p<.01); zamanı etkin kullanma alt boyutu (0,815 p<.01) arasında ve alt boyutların birbirleri arasında (0,534 p<.01) pozitif yönlü yüksek düzeyde bir ilişki vardır. Benzer şekilde ibadet erteleme ile ibadet ertelemenin mazeret bulma alt boyutu arasında (0,903 p<.01); umursamama alt boyutunda arasında (0,795 p<.01) ve alt boyutların birbirleri arasında (0,458 p<.01) pozitif yönlü yüksek düzeyde bir ilişki vardır. Ayrıca ibadet erteleme ile genel erteleme arasında pozitif bir ilişki (0,441 p<.01) bulunurken dinî tutum ile hem genel erteleme (-0,293 p<.01) hem de ibadet erteleme (-0,554 p<.01) ölçekleri arasında negatif bir ilişki vardır. Tablodan hareketle kişilerin dinî tutumları arttıkça genel erteleme ve ibadet erteleme düzeylerinin azaldığı; genel erteleme puanları arttıkça ibadet erteleme puanlarının da arttığı anlaşılmaktadır.

3.3. Demografik Değişkenlerle Dinî Tutum, Genel Erteleme ve İbadet Erteleme Arasındaki İlişki

Tablo 3: Cinsiyet ile Dinî Tutum, Genel Erteleme ve İbadet Erteleme Arasındaki İlişki

	Cinsiyet	N	Mean	ss.	Sd	t	P
Dinî tutum	Erkek	125	4,37	0,70	190,99	-1,19	,117
	Kadın	274	4,45	0,53			
Erteleme	Erkek	125	1,98	0,98	397	-0,67	,506
	Kadın	274	2,04	0,86			

Zamanı etkin kullanma	Erkek	125	2,33	0,96	397	-2,83	,005
	Kadın	274	2,61	0,90			
Genel erteleme	Erkek	125	2,11	0,83	397	-1,72	,086
	Kadın	274	2,26	0,78			
Mazeret bulma	Erkek	125	1,93	1,08	397	-1,11	,266
	Kadın	274	2,05	0,95			
Umursamama	Erkek	125	2,57	1,08	195,57	-1,97	,050
	Kadın	274	2,79	0,85			
İbadet erteleme	Erkek	125	2,20	0,90	215,83	-1,72	,087
	Kadın	274	2,36	0,79			

Tablo 3'te dinî tutum ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde kadınların daha yüksek ortalamaya sahip olduğu ancak farkın anlamlılık seviyesine ulaşmadığı anlaşılmaktadır.

Genel erteleme ile cinsiyet arasındaki ilişki incelendiğinde, erteleme alt boyutunda kadınların ortalaması 2,04; erkeklerin 1,98; zamanı etkin kullanma alt boyutunda kadınların ortalaması 2,61; erkeklerin 2,33; ölçek genelinde ise kadınların ortalaması 2,26; erkeklerin 2,11 olarak tespit edilmiştir. Yapılan analizlere göre kadınların ortalaması ile erkeklerin ortalaması arasındaki fark sadece zamanı etkin kullanma alt boyutunda anlamlılık düzeyine ($t=-2,83$, $p<.005$) ulaşmaktadır.

Cinsiyet ile ibadet erteleme ilişkisi incelendiğinde kadınların ortalamalarının hem alt boyutlarda hem de ölçek genelinde daha yüksek olduğu görülmüştür. İbadet ertelemenin umursamama alt boyutunda bu fark sınırdan anlamlılık ($t=-1,97$, $p<.05$) seviyesine ulaşmıştır. Bu sonuçlar genel erteleme verileri ile paralellik arz etmektedir. Kadınlar genel ertelemelerde olduğu gibi ibadet ertelemelerde de daha yüksek ortalamalara sahiptir. Araştırma verilerinden yola çıkarak ibadet erteleme ile dinî tutum arasında ters orantı olduğu düşünüldüğünde kadınların dinî tutum ortalamalarının erkeklerden yüksek çıkmasına karşılık ibadet erteleme ortalamalarının da yüksek olması ilginç bir durumdur. Bu durum ibadet yapmak için kadınların genellikle erkeklerden daha geniş zamana sahip olmasıyla açıklanabilir. Geniş vakitlerinin olduğunu düşünmeleri ibadetleri daha sonraki bir zamanda yapmak üzere ertelemelerine sebep olabilir. Aynı zamanda kadınların üzerindeki aile ve iş hayatıyla ilgili sorumluluğun fazlalığı da ibadet yapmayı daha çok istemelerine rağmen daha fazla erteleme davranışı sergilemelerinin sebebi olabilir. İlerleyen başlıklarda görüleceği gibi günlük hayatla ilgili meşguliyet ve sorumluluklar arttığında genel ertelemenin azalıp ibadet ertelemenin artması bu görüşü desteklemektedir.

Tablo 4: Medeni Durum ile Dinî Tutum, Genel Erteleme ve İbadet Erteleme Arasındaki İlişki

	Medeni durum	N	Mean	ss.	Sd	T	P
Dinî tutum	Evli	184	4,45	0,58	397	0,63	,526
	Bekâr	215	4,41	0,59			
Erteleme	Evli	184	1,91	0,81	396,98	-2,31	,023
	Bekâr	215	2,11	0,96			
Zamanı etkin kullanma	Evli	184	2,36	0,90	397	-3,36	,001
	Bekâr	215	2,67	0,92			
Genel erteleme	Evli	184	2,08	0,77	395,53	-3,08	,002
	Bekâr	215	2,33	0,81			
Mazeret bulma	Evli	184	1,96	0,96	397	-0,90	,369
	Bekâr	215	2,05	1,02			
Umursamama	Evli	184	2,71	0,96	397	-0,10	,920
	Bekâr	215	2,72	0,92			
İbadet erteleme	Evli	184	2,28	0,83	397	-0,66	,509
	Bekâr	215	2,34	0,83			

Tablo 4'te verilen analiz sonuçlarına göre evli ve bekârların çok yakın ortalamalara sahip olduğu, dinî tutum ile medeni durum arasında anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür.

Genel erteleme ile medeni durum ilişkisinde her iki alt boyutta (erteleme $t=-2,31$, $p<.023$; zamanı etkin kullanma $t=-3,36$, $p<.001$) ve ölçek genelinde bekârlar evlilere oranla anlamlılık düzeyinde ($t=-3,08$, $p<.002$) daha yüksek ortalamaya sahip bulunmuştur.

İbadet erteleme ile medeni durum arasındaki ilişki incelendiğinde alt boyutlarda ve ölçek genelinde bekârların ortalamalarının (2,34) evlilerin ortalamalarından (2,28) bir miktar yüksek olduğu ancak aralarındaki farkın anlamlılık düzeyinde olmadığı tespit edilmiştir. Genel erteleme ile medeni durum arasındaki ilişkide bekârların ortalamalarının anlamlılık seviyesinde evlilerden daha yüksek olduğu; dinî tutumda ise evli (4,45) ve bekârların ortalamalarının (4,41) birbirine çok yakın olduğu görülmüştü. Dolayısıyla sonuçların birbiriyle uyumlu olduğu söylenebilir.

Tablo 5: Yaş ile Dinî Tutum, Genel Erteleme ve İbadet Erteleme Arasındaki İlişki

	Yaş	N		Varyans		Kareler			Anlamlı Farklılık	
		Mean	ss.	Kaynağı	Toplamı	sd	F	P		
Dinî tutum	18-24	175	4,41	0,59	G.A.	0,38	3	0,37	,775	
	25-34	72	4,40	0,57						
	35-44	90	4,45	0,53	Toplam	136,43	398			
	45-65	62	4,49	0,67						
Erteleme	18-24	175	2,16	0,96	G.A.	6,43	3	2,69	,046	18-24/45-65
	25-34	72	1,96	0,87	G.İ.	314,71	395			
	35-44	90	1,93	0,85	Toplam	321,15	398			

	45-65	62	1,83	0,76						
Zamanı etkin kullanmama	18-24	175	2,73	0,92	G.A.	13,76	3		18-24/25-34	
	25-34	72	2,37	0,88	G.İ.	326,17	395	5,56	,001	18-24/35-44
	35-44	90	2,36	0,90	Toplam	339,93	398			18-24/45-65
	45-65	62	2,35	0,90						
Genel erteleme	18-24	175	2,38	0,81	G.A.	8,76	3		18-24/25-34	
	25-34	72	2,12	0,78	G.İ.	246,38	395	4,68	,003	18-24/35-44
	35-44	90	2,10	0,79	Toplam	255,14	398			18-24/45-65
	45-65	62	2,03	0,74						
Mazeret bulma	18-24	175	2,05	1,00	G.A.	3,76	3			
	25-34	72	2,01	1,01	G.İ.	386,56	395	1,28	,281	
	35-44	90	2,09	0,89	Toplam	390,31	398			
	45-65	62	1,79	1,08						
Umursamama	18-24	175	2,70	0,90	G.A.	1,42	3			
	25-34	72	2,75	1,03	G.İ.	345,52	395	0,54	,653	
	35-44	90	2,80	0,88	Toplam	346,94	398			
	45-65	62	2,61	1,00						
İbadet erteleme	18-24	175	2,33	0,80	G.A.	2,45	3			
	25-34	72	2,33	0,89	G.İ.	271,36	395	1,19	,314	
	35-44	90	2,39	0,76	Toplam	273,81	398			
	45-65	62	2,14	0,91						

Tablodan anlaşıldığı gibi dinî tutum ile yaş ilişkisinde ortalamalar birbirine oldukça yakındır ve arada anlamlı bir fark yoktur.

Genel erteleme ile yaş arasındaki ilişkinin incelendiği Tablo 5'teki bulgulara göre erteleme alt boyutunda katılımcıların aldıkları puanların ortalamaları 1,83 ile 2,16 arasında; zamanı etkin kullanma alt boyutunda 2,35 ile 2,73 arasında; ölçek genelinde ise 2,03 ile 2,38 arasında değişmektedir. Her üç faktörde de en yüksek erteleme puanına 18-24 yaş arası katılımcıların sahip olduğu tespit edilmiştir. Daha sonra sırasıyla 25-34 yaş arası; 35-44 yaş arası ve 45-65 yaş arası katılımcılar gelmektedir. Bu veriler anlamlılık açısından incelendiğinde genel ertelemenin erteleme alt boyutunda 18-24 yaş ile 45-65 yaş arası katılımcılar arasında $F(3, 395) = 2,69, p < .046$; zamanı etkin kullanma alt boyutu $F(3, 395) = 5,56, p < .001$ ve ölçek genelinde ise 18-24 yaş arası katılımcılar ile diğer tüm yaş grupları arasında anlamlı bir farkın olduğu $F(3, 395) = 4,68, p < .003$ görülmektedir. Bu sonuçlara göre en fazla erteleyenlerin gençler olduğu anlaşılmaktadır. Yaş ilerledikçe evlenme ortalamalarının arttığı düşünüldüğünde bu sonuçların bekârların daha fazla ertelemesiyle uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu durumun sebebinin hayattaki sorumluluklarla ilişkili olduğu düşünülebilir. 18-24 yaş arası katılımcıların çoğu henüz evlilik, iş hayatı gibi sorumlulukları olmayan dolayısıyla günlük hayatta zamana bağlı çok fazla sorumluluğu bulunmayan kişilerdir. Buna göre zamana bağlı sorumluluk arttıkça ertelemenin azaldığı söylenebilir.

İbadet erteleme ile yaş arasındaki ilişkiye bakıldığında ortalamaların birbirine yakın olduğu bununla birlikte yaş ilerledikçe ortalamaların kısmen düştüğü; 45 yaş üzerinde ise ibadet erteleme davranışının iyice azaldığı fark edilmektedir. Ancak hiçbir yaş düzeyinde ortalamalar arasında anlamlı farklılık görülmemektedir. Genel ertelemelerde en yüksek ortalama 18-24 yaş arası katılımcılarınken ibadet ertelemelerde 35-44 yaş arasındaki katılımcıların ortalamalarının yüksek olması günlük hayattaki sorumluluklarla ibadetler arasında erteleme açısından kısmen bir zıtlık olduğunu düşündürmektedir. Hayata dair sorumlulukların arttığı orta yaşlarda genel erteleme düşerken ibadet erteleme artmaktadır. İleri yaşlarda ise tersi şekilde genel erteleme davranışı artarken ibadet erteleme azalmaktadır.

Tablo 6: Eğitim ile Dinî Tutum, Genel Erteleme ve İbadet Erteleme Arasındaki İlişki

	Eğitim	N	Mean	ss.	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	Sd	F	P
Dinî tutum	İlk ve Orta Öğretim	31	4,39	0,56	G.A.	0,14	2		
	Ön Lisans/Lisans	321	4,48	0,59	G.İ.	136,3	396	0,2	,822
	Lisansüstü	47	4,39	0,54	Toplam	136,43	398		
Erteleme	İlk ve Orta Öğretim	31	2,31	1,17	G.A.	2,85	2		
	Ön Lisans/Lisans	321	1,99	0,87	G.İ.	318,3	396	1,77	,171
	Lisansüstü	47	2,00	0,87	Toplam	321,15	398		
Zamanı etkin kullanma	İlk ve Orta Öğretim	31	2,51	1,01	G.A.	0,04	2		
	Ön Lisans/Lisans	321	2,53	0,92	G.İ.	339,89	396	0,02	,977
	Lisansüstü	47	2,50	0,91	Toplam	339,93	398		
Genel erteleme	İlk ve Orta Öğretim	31	2,39	0,95	G.A.	0,99	2		
	Ön Lisans/Lisans	321	2,20	0,79	G.İ.	254,15	396	0,77	,463
	Lisansüstü	47	2,19	0,79	Toplam	255,14	398		
Mazeret bulma	İlk ve Orta Öğretim	31	2,14	1,20	G.A.	1,96	2		
	Ön Lisans/Lisans	321	1,97	0,98	G.İ.	388,35	396	0,1	,369
	Lisansüstü	47	2,16	0,93	Toplam	390,31	398		
Umursamama	İlk ve Orta Öğretim	31	2,83	1,05	G.A.	0,86	2		
	Ön Lisans/Lisans	321	2,70	0,92	G.İ.	346,08	396	0,49	,611
	Lisansüstü	47	2,80	0,95	Toplam	346,94	398		
İbadet erteleme	İlk ve Orta Öğretim	31	2,44	0,94	G.A.	1,42	2		
	Ön Lisans/Lisans	321	2,28	0,81	G.İ.	272,39	396	1,03	,358
	Lisansüstü	47	2,43	0,86	Toplam	273,81	398		

Tablo 6'ya göre dinî tutum ile eğitim arasındaki ilişkide anlamlı bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Erteleme ile eğitim ilişkisi incelendiğinde katılımcıların genel erteleme ortalamalarının eğitim düzeyine göre çok fazla değişmediği (ilk ve orta Öğretim 2,39; ön

lisans/lisans 2,20; lisansüstü 2,19) görülmektedir. Ayrıca aralarında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır.

İbadet erteleme ile eğitim durumu ilişkisinin ele alındığı Tablo 6'dan hareketle ön lisans/lisans mezunlarının (2,28) diğer eğitim seviyesindekilerden daha düşük ortalamalara (ilk ve orta öğretim 2,44; lisansüstü 2,43) sahip olduğunu ancak aradaki farkın anlamlılık seviyesinde olmadığını söylemek mümkündür.

Tablo 7: Yerleşim Yeri ile Dinî Tutum, Genel Erteleme ve İbadet Erteleme Arasındaki İlişki

	Yerleşim Yeri	N	Mean	ss.	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	F	P	Anlamlı Farklılık
Dinî tutum	Büyükşehir	177	4,42	0,63	G.A. G.İ. Toplam	0,31 136,12 136,43	3 395 398	0,3	,826	
	İl	96	4,40	0,57						
	İlçe	74	4,42	0,56						
	Köy	52	4,50	0,52						
Erteleme	Büyükşehir	177	2,05	0,88	G.A. G.İ. Toplam	1,14 320,01 321,15	3 395 398	0,47	,703	
	İl	96	1,94	0,84						
	İlçe	74	1,97	0,79						
	Köy	52	2,09	1,17						
Zamanı etkin kullanma	Büyükşehir	177	2,59	0,93	G.A. G.İ. Toplam	2,19 337,74 339,93	3 395 398	0,86	,464	
	İl	96	2,53	0,88						
	İlçe	74	2,44	0,95						
	Köy	52	2,39	0,93						
Genel erteleme	Büyükşehir	177	2,26	0,84	G.A. G.İ. Toplam	0,79 254,35 255,14	3 395 398	0,41	,747	
	İl	96	2,17	0,74						
	İlçe	74	2,16	0,73						
	Köy	52	2,21	0,90						
Mazeret Bulma	Büyükşehir	177	2,06	0,98	G.A. G.İ. Toplam	1,83 388,49 390,31	3 395 398	0,62	,603	
	İl	96	2,04	0,96						
	İlçe	74	1,91	1,03						
	Köy	52	1,92	1,02						
Umursama	Büyükşehir	177	2,82	0,93	G.A. G.İ. Toplam	7,08 339,86 346,94	3 395 398	2,74	,043	Büyükşehir-İlçe Büyükşehir-Köy
	İl	96	2,79	0,95						
	İlçe	74	2,54	0,95						
	Köy	52	2,51	0,84						
İbadet Erteleme	Büyükşehir	177	2,39	0,84	G.A. G.İ. Toplam	3,65 270,16 273,81	3 395 398	1,78	,151	
	İl	96	2,36	0,85						
	İlçe	74	2,18	0,87						
	Köy	52	2,17	0,67						

Tablo 7'den hareketle dinî tutum ile yerleşim yeri değişkeninin ilişkisi incelendiğinde ortalamaların birbirine yakın olduğu, anlamlı farklılığın olmadığı görülmektedir. En

yüksek ortalama 4,50 ile köyde yaşayanların, en düşük ortalama ise 4,40 ile ilde yaşayanların olmuştur. Büyükşehir ve ilçede yaşayanların eşit şekilde 4,42 ortalamaya sahip olduğu görülmektedir.

Genel erteleme ile yerleşim yeri arasındaki ilişkide ölçek genelinde tüm ortalamaların birbirine oldukça yakın olduğu görülmektedir. Dolayısı ile genel erteleme ile yerleşim yeri arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığını söylemek mümkündür.

İbadet erteleme ile yerleşim yeri arasındaki ilişkide yerleşim yeri büyüdükçe ibadet erteleme puanlarının arttığı (köy 2,17; ilçe 2,18; il 2,36; büyükşehir 2,39) görülmektedir. Özellikle büyükşehir ve il merkezlerinde yaşayanların ibadetlerini ilçe ve köyde yaşayanlara göre daha fazla ertelediği görülmektedir. Umursamama alt boyutunda puanlar arasındaki fark büyükşehirde yaşayanlar ile ilçe ve köyde yaşayanlar arasında anlamlılık seviyesine ($F(3, 395) = 2,74, p < .043$) ulaşmaktadır. Genel ertelemelerde yerleşim yeri ile erteleme arasında belirgin bir ilişki görülmezken ibadet ertelemelerde yerleşim yeri büyüdükçe puanlar artmaktadır. Bu sonuçlar bireylerin genel olarak erteleme davranışlarında yerleşim yerinin çok etkili olmadığını ancak yerleşim yeri büyüdükçe ulaşım, barınma ve geçinme gibi hususlara daha fazla zaman harcanması nedeniyle ibadetlerin daha fazla ertelendiğini düşündürmektedir. Küçük yerleşim yerinde yaşayanların ibadetlerini daha az ertelemeleri ile dinî tutumlarının daha yüksek olmasının birbirini desteklediği söylenebilir.

Tablo 8: Meslek ile Dinî Tutum, Genel Erteleme ve İbadet Erteleme Arasındaki İlişki

	Meslek	N	Mean	ss.	Varyans Kaynağı	Kareler Toplamı	sd	F	P	Anlamlı Farklılık
Dinî tutum	Kamu çalışanı	130	4,42	0,60						
	Özel sektör	29	4,27	0,80	G.A.	1,6	4			
	Öğrenci	196	4,44	0,54	G.İ.	134,83	394	1,17	,323	
	Ev hanımı	34	4,57	0,47	Toplam	136,43	398			
	İşsiz/Diğer	10	4,30	0,84						
Erteleme	Kamu çalışanı	130	1,85	0,76						
	Özel sektör	29	1,92	1,04	G.A.	7,05	4			
	Öğrenci	196	2,13	0,95	G.İ.	314,1	394	2,21	,067	
	Ev hanımı	34	2,01	0,86	Toplam	321,15	398			
	İşsiz/Diğer	10	2,28	0,99						
Zamanı etkin kullanma	Kamu çalışanı	130	2,29	0,83						
	Özel sektör	29	2,44	0,99	G.A.	11,86	4			Kamu
	Öğrenci	196	2,68	0,92	G.İ.	328,07	394	3,56	,007	çalışanı-
	Ev hanımı	34	2,54	1,05	Toplam	339,93	398			öğrenci
	İşsiz/Diğer	10	2,70	1,04						
Genel erteleme	Kamu çalışanı	130	2,03	0,72	G.A.	8,7	4			
	Özel sektör	29	2,12	0,86	G.İ.	246,44	394	3,48	,008	

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada 18-65 yaş arası Müslüman bireylerde ibadet erteleme, dinî tutum ve genel erteleme ile cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim, yerleşim yeri ve meslek değişkenleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Araştırmanın yapıldığı zaman dilimi, uygulandığı örneklem, veri toplama araçlarının ve veri analizi programlarının duyarlılığı çalışmanın sınırlılıklarını oluşturmaktadır.

Ölçek boyutları arasındaki ilişkiyi gösteren korelasyon analizi sonuçlarına göre her bir ölçeğin geneli ile alt boyutları arasında pozitif yönlü güçlü bir ilişkisi olduğu saptanmıştır. Ayrıca dinî tutum ile ibadet erteleme arasında negatif, genel erteleme ile ibadet erteleme arasında ise pozitif bir ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuçlara göre çalışmanın “İbadet erteleme ile genel erteleme arasında pozitif, ibadet erteleme ile dinî tutum arasında ise negatif bir ilişki vardır.” şeklindeki hipotezinin doğrulandığı anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada ibadet erteleme, dinî tutum ve genel erteleme ile cinsiyet, medeni durum, yaş, eğitim, yerleşim yeri ve meslek değişkenleri arasındaki ilişkinin sonuçlarına kısaca değinilmiş ve bunlar ile farklı çalışmalarda ulaşılan sonuçlar karşılaştırmalı olarak ele alınmıştır.

Demografik değişkenlerden cinsiyete göre kadınların genel olarak daha yüksek dinî tutum ortalamalarına sahip olduğu görülmüştür. Ok-dinî tutum ölçeğinin kullanıldığı bazı çalışmalarda kadınların dinî tutum puanları erkeklerden anlamlı derecede yüksek çıkarken⁴⁸ bazılarında erkeklerin dinî tutum ortalamalarının kadınlardan yüksek olduğu⁴⁹ tespit edilmiştir. Birçok çalışmada ise bu çalışmada olduğu gibi cinsiyet ile dinî tutum arasında anlamlılık düzeyinde bir ilişki bulunmamıştır.⁵⁰ Genel erteleme ve ibadet erteleme ilişkisi açısından cinsiyete bakıldığında kadınların daha yüksek ortalamalara sahip olduğu görülmektedir. Genel erteleme ile cinsiyet arasındaki farkın incelendiği diğer araştırmalarda bazı çalışmalarda erkekler daha yüksek ortalamalara sahip

⁴⁸ Sevde Düzgüner - Kenan Sevinç, “Farklı Bölümlerde Okuyan Üniversite Öğrencilerinde Özgeçilim ve Dini Tutum İlişkisi”, *Theosophia* 1 (2020), 59-60; Fatma Nur Şengül, *Gençlerde Dini Tutum ve Hedonizm* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.), 197-198.

⁴⁹ Rabia Gökmen - Nurullah Altaş, “Lise Öğrencilerinin Dini Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler”, *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities* 6/1 (30 Haziran 2022), 12-13.

⁵⁰ Hakan Sari, *Dindar Bireylerin Peygamber Tasavvurlarıyla Dini Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Bursa Örneği)* (Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 51; Ali Gül, *Yurt Dışındaki Türk Okullarında Öğrenim Gören Lise Öğrencilerinin Dini Tutum ve Ahlaki Değer Düzeyleri* (Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021), 145-146; Pınar Çelik, *Dini Tutum, Öz Düzenleme, Özgür İrade ve Belirlenimcilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 47.

çıkarken⁵¹ bazı çalışmalarda ise anlamlı bir ilişki ortaya çıkmamıştır.⁵² Yapılan alan araştırmalarında genellikle belli bir meslek grubu (öğrenci, sağlık çalışanı, öğretmen gibi), belli bir yaş ve eğitim düzeyi (lise ve/veya üniversite öğrencileri) ve dar bir yerleşim bölgesi ele alınmakta ve veriler bu örneklemin durumunu yansıtmaktadır. Çalışmalar arasındaki farklı sonuçların sebebinin bu durum olduğu söylenebilir. Bu çalışmada ise veriler geniş bir yaş grubundan (18-65 yaş), farklı mesleklerden (kamu çalışanı, özel sektör, öğrenci, ev hanımı, işsiz/diğer) ve farklı büyüklükteki yerleşim yerlerinden (büyükşehir, il, ilçe, köy) oluşan kozmopolit bir bölgeden elde edilmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada ulaşılan sonuçların daha geniş bir çerçeveyi yansıttığı söylenebilir.

Medeni durum ile dinî tutum ilişkisinde ortalamaların birbirine yakın olduğu görülmektedir. Medeni durum ile genel erteleme ve ibadet erteleme arasındaki korelasyona bakıldığında genel ertelemenin tüm alt boyutlarında bekârların anlamlı derecede yüksek ortalamalara sahip olduğu; ibadet ertelemesinde ise bekârların daha yüksek ortalamalara sahip olduğu ancak farkın anlamlılık seviyesine ulaşmadığı anlaşılmaktadır. Dinî tutum ile medeni durum arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalarda bu çalışmaya benzer şekilde istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.⁵³ Genel erteleme ile medeni durum ilişkisinin incelendiği diğer çalışmalarda ise evlilerin daha düşük ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu çalışmaların birinde fark anlamlılık seviyesine ulaşmazken⁵⁴ diğer iki çalışmada anlamlılık seviyesindedir.⁵⁵ Evli bireylerin daha fazla zamana bağlı sorumluluk taşıdıkları bundan dolayı da sorumluluklarını zamanında yerine getirmeye daha çok özen gösterdikleri söylenebilir. Bu durum ibadet

⁵¹ Alimert Balta, *Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Bilişsel Esneklik ile Genel erteleme ve Akademik Erteleme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (İstanbul: İstanbul Kent Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 44-45; Merve Şehide Yılmaz, *Kronik Hastalığı Olan Kişilerde Erteleme Davranışı Varlığının Tedavi Uyumu Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi* (İstanbul: Sağlık Bilimleri Üniversitesi Şişli Hamidiye Etfal Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi, Tıpta Uzmanlık Tezi, 2023), 18; Seda Deniz, *Zaman Yönetimi Becerileri ile Erteleme Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Elazığ Sağlık Kuruluşları Örneği* (Elazığ: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 90-91.

⁵² Esra Albayrak, *Genel Erteleme Davranışı Olan ve Olmayan Bireylerin Yönetici İşlevler Açısından İncelenmesi* (İstanbul: Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015), 84; Ezgi Söylemez, *Üniversite Öğrencilerinde Genel Erteleme ve Akademik Erteleme Davranışı ile Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi* (İstanbul: Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 38-39.

⁵³ Hatice Ayhan, *Dini Tutumun Adalet Duyarlılık, Ahlaki Yüreklilik ve Psikolojik İyi Oluş Üzerine Etkisi* (Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 62; Necla Koca, *Üniversite Öğrencilerinde Dini Tutum, Romantizm ve Eş Seçim Tercihleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği)* (Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021), 106.

⁵⁴ Balta, *Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Bilişsel Esneklik ile Genel erteleme ve Akademik Erteleme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 41.

⁵⁵ Deniz, *Zaman Yönetimi Becerileri ile Erteleme Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Elazığ Sağlık Kuruluşları Örneği*, 90-91; Yılmaz, *Kronik Hastalığı Olan Kişilerde Erteleme Davranışı Varlığının Tedavi Uyumu Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi*, 18.

ertelemeden ziyade genel ertelemeye yansımaktadır ve evlilerin ertelemesinin azalmasının sebebinin bu durum olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Yaş değişkeni açısından bakıldığında yaş arttıkça dinî tutum puanlarında bir miktar yükselme olduğu ancak farkın anlamlılık düzeyinde olmadığı anlaşılmaktadır. Dinî tutum ile yaş arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmaların hiçbirinde dinî tutum ile yaş arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Bu sonuçlara göre yaşın dinî tutumda belirleyici bir faktör olmadığı söylenebilir. Yaş ile genel erteleme ve ibadet erteleme arasındaki ilişkide 18-24 yaş arasındakilerin en yüksek genel ertelemeye sahip olduğu, yaş ilerledikçe genel ertelemenin azaldığı görülmektedir. Yılmaz tarafından yapılan çalışmada bu sonuçlara paralel şekilde yaş ilerledikçe ertelemenin anlamlı ölçüde azaldığı görülmüştür.⁵⁶ Deniz'in çalışmasında da gençlerin ileri yaştakilere göre daha fazla ertelediği ortaya çıkmıştır.⁵⁷ İbadet ertelemede de durum genel erteleme sonuçlarını destekler şekildedir. En düşük ortalamalar 45-65 yaş arasındakilerin olmakla birlikte anlamlılık seviyesinde bir farklılık söz konusu değildir. Dinî tutum sonuçlarına göre orta yaşlarda belirgin bir düşüş yaşanmadığı hatırlandığında, ibadet ertelemedeki artışın dinî tutumdaki düşüşten değil hayat meşguliyetindeki artıştan kaynaklandığı söylenebilir.

Eğitim ile dinî tutum, genel erteleme ve ibadet erteleme ilişkisinde ortalamalar birbirine oldukça yakındır. Bu sonuçlar daha önce yapılmış çalışmalarla benzerdir.⁵⁸ Ebeveynin eğitim seviyesiyle çocuğun dinî tutumu arasındaki ilişkinin incelendiği bir yüksek lisans tezinde annenin eğitimi yükseldikçe çocuğun dinî tutumunun anlamlı derecede düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Babanın eğitimi açısından bakıldığında bazı alt boyutlarda ilkökul bazı alt boyutlarda ortaokul mezunu babaların çocuklarının dinî tutumları anlamlı derecede yüksek çıkmıştır.⁵⁹ Başka bir çalışmada da anne babanın eğitim seviyesi arttıkça çocukların dinî tutum puanlarının düştüğü sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁰ Literatür incelendiğinde; bir çalışmada lisans ve lisansüstü mezunların diğerlerine göre daha az ertelediği,⁶¹ bir diğer çalışmada lise kademesinden diğer eğitim kademelerine çıkıldıkça bireylerin erteleme davranışlarının da arttığı,⁶² başka bir

⁵⁶ Yılmaz, *Kronik Hastalığı Olan Kişilerde Erteleme Davranışı Varlığının Tedavi Uyumu Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi*, 18.

⁵⁷ Deniz, *Zaman Yönetimi Becerileri ile Erteleme Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Elazığ Sağlık Kuruluşları Örneği*, 88-89.

⁵⁸ Sari, *Dindar Bireylerin Peygamber Tasavvurlarıyla Dini Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Bursa Örneği)*, 52; Çelik, *Dini Tutum, Öz Düzenleme, Özgür İrade ve Belirlenimcilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 48.

⁵⁹ Koca, *Üniversite Öğrencilerinde Dini Tutum, Romantizm ve Eş Seçim Tercihleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği)*, 108-110.

⁶⁰ Gökmen - Altaş, "Lise Öğrencilerinin Dini Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler", 15-16.

⁶¹ Balta, *Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Bilişsel Esneklik ile Genel erteleme ve Akademik Erteleme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*, 45.

⁶² Murat Şahin, *Okul Yöneticilerinde Genel Erteleme Davranışının Mükemmeliyetçilik Düzeyleri ve Kişilik Özellikleri ile İlişkisi (Van: Van Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018)*, 50.

çalışmada ise eğitim düzeyi ile erteleme arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.⁶³ Buna göre eğitim ile erteleme arasında tutarlı bir ilişkinin olmadığı söylenebilir. Bu sonuçlar eğitim ile genel ertelemenin daha geniş örneklerle ve farklı eğitim kademelerinde araştırılmasının faydalı olacağını ayrıca örneklemin diğer özelliklerinin de bu sonuçta etkili olup olmadığını titizlikle ayırt edilmesi gerektiğini göstermektedir.

Yerleşim yeri ile dinî tutum arasında anlamlı bir korelasyon bulunmamaktadır. Literatür incelendiğinde bu sonuçları destekleyen birçok çalışmanın olduğu görülmektedir.⁶⁴ Bunun yanında yerleşim yeri ile dinî tutumun incelendiği bir çalışmada ise yerleşim yeri büyüdükçe gerek ölçek genelinde gerekse alt boyutlarda dinî tutumun düştüğü sonucuna ulaşılmıştır.⁶⁵ Yerleşim yeri ile genel erteleme ilişkisi incelendiğinde de puanların birbirine yakın olduğu görülmektedir. Yerleşim yeri ile ibadet erteleme ilişkisine bakıldığında ise büyükşehir ve ilde yaşayanların ortalamalarının ilçe ve köyde yaşayanlara göre daha yüksek olduğu, umursamama alt boyutunda farkın anlamlılık düzeyine ulaştığı anlaşılmaktadır.

Meslek ile dinî tutum arasında anlamlı bir ilişki çıkmazken, meslek ile genel erteleme ve ibadet erteleme arasındaki ilişki oldukça dikkat çekicidir. Genel ertelemeye en düşük ortalamaların kamu ve özel sektör çalışanı gibi düzenli mesaisi olan meslek çalışanlarına ait olduğu görülmektedir. Zamanı etkin kullanma alt boyutunda ve ölçek genelinde kamu çalışanı ile öğrenci arasındaki fark anlamlılık seviyesine ulaşmaktadır. İbadet ertelemeye ise aradaki fark anlamlılık seviyesinde olmasa da en yüksek ortalamaya işsiz/diğer grubunun sahip olduğu görülmekte, diğer meslek mensuplarının birbirine yakın puanlar aldığı anlaşılmaktadır. Katılımcıların anne babalarının meslekleri ile dinî tutumlarının araştırıldığı bir çalışmada annesi ev hanımı olanların dinî tutumları memur olanlara göre; babası işçi olanların dinî tutumları ise serbest meslek sahibi olanlara göre anlamlı düzeyde yüksek çıkmıştır.⁶⁶ Meslek ile genel erteleme arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmalardan birinde sağlık alanındaki çalışanlar,⁶⁷ diğer ikisinde ise okul yöneticileri ve ilköğretim öğretmenleri inceleme konusu yapılmıştır.⁶⁸ Bu çalışmalarda katılımcıların

⁶³ Albayrak, *Genel Erteleme Davranışı Olan ve Olmayan Bireylerin Yönetici İşlevler Açısından İncelenmesi*, 71.

⁶⁴ Ayhan, *Dini Tutumun Adalet Duyarlılık, Ahlakî Yüreklilik Ve Psikolojik İyi Oluş Üzerine Etkisi*, 61; Şengül, *Gençlerde Dini Tutum ve Hedonizm*, 207-208.

⁶⁵ Koca, *Üniversite Öğrencilerinde Dini Tutum, Romantizm ve Eş Seçim Tercihleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği)*, 112-113.

⁶⁶ Gül, *Yurt Dışındaki Türk Okullarında Öğrenim Gören Lise Öğrencilerinin Dini Tutum ve Ahlakî Değer Düzeyleri*, 163-165.

⁶⁷ Deniz, *Zaman Yönetimi Becerileri ile Erteleme Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Elazığ Sağlık Kuruluşları Örneği*, 88-89.

⁶⁸ Orhan Selçuk Özdemir, *İlköğretim Okulu Yönetici ve Öğretmenlerinin Genel Erteleme Davranışı Eğilimleri ile Düşünme Stilllerinin Analizi (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012)*, 53; Şahin, *Okul Yöneticilerinde Genel Erteleme Davranışının Mükemmeliyetçilik Düzeyleri ve Kişilik Özellikleri ile İlişkisi*, 49-50.

meslekleri ile genel erteleme davranışları arasında herhangi bir ilişki çıkmamıştır. Bu sonucun benzer meslekleri yapmalarından kaynaklandığı düşünülebilir.

İbadetlerin bireye faydalarından biri zamanı planlama ve işleri düzenli yapma alışkanlığı kazandırmasıdır. İbadetlerini düzenli yapan kişilerin hem iş hayatındaki hem de günlük hayattaki sorumluluklarını zamanında yerine getirmeleri beklenir. Aynı şekilde ibadetlerini erteleyenlerin diğer sorumluluklarını da erteleme eğiliminde olmaları sözkonusudur. Bu araştırmadan elde edilen veriler bu düşüncüyü desteklemektedir. Çalışmanın verilerine göre genel erteleme davranışı yüksek olanlar ibadetlerini de ertelemektedir. Günlük hayattaki görev ve sorumluluklarını zamanında yerine getirenler ise ibadetlerini de zamanında ve düzenli yapma eğilimindedir.

Ertelemenin oldukça yaygın olduğu ve insan hayatının her anında ortaya çıktığı bilinmektedir. Dolayısıyla bu durumun din alanında yani ibadetlerde de ortaya çıkması beklenen bir sonuçtur. İslam'da namaz, zekât, hac, gibi birçok ibadette geniş bir vakit verilmiş ve vaktin sınırları içerisinde olmak kaydıyla zaman konusunda bir esneklik tanınmıştır. Ayrıca kişinin kontrolünde olsun veya olmasın çeşitli sebeplerle zamanında yapılmayan birçok ibadet için telafi imkânı sunulmuştur. Buna rağmen birçok inanan ibadetleri belirlenen vakitte yerine getirememektedir. Bireyin ibadetlerde yaptığı bu erteleme davranışı stres düzeyini artırabilir, Allah'a karşı mahcubiyet hissetmesine ve ahirette ceza alacağını düşünmesine yol açabilir. Dolayısıyla ibadetlerdeki erteleme sonucunda yaşanan olumsuzluklar diğer ertelemeler kadar hızlı bir şekilde ortaya çıkmasa da manevi rahatsızlığı daha yoğun ve uzun süreli olabilmektedir. Ayrıca bu durumda ibadet yerine getirilene kadar sürekli zihni meşgul etmektedir. İleri yaşlarda bireyin geçmişte yaptığı ertelemeler için pişmanlık yaşaması da mümkündür.

Bireylerin ibadet ertelemeleri ile dinî yönelim, tanrı algısı, tükenmişlik, dinî başa çıkma, mesleki doyum gibi psikolojinin önemli konuları arasındaki ilişkiler de incelenebilir.

Bireylerin dinî tutum, genel erteleme ve ibadet erteleme düzeyleri farklı örneklemeler üzerinde çalışılarak bu araştırmanın sonuçlarıyla karşılaştırılabilir.

Bu ve benzeri çalışmalarla ibadetlerini erteleyenler tespit edildikten sonra bunun nedenleri mülakat, gözlem vb. yöntemlerle araştırılabilir.

Kaynakça | References

- Abanoz, Sema. *İbadet Erteleme Ölçeği Geliştirilmesi ve 18-65 Yaş Arası Bireylerde İbadet Erteleme, Dinî Tutum ve Genel Erteleme İlişkisinin İncelenmesi*. Kırıkkale: Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2024.
- Abanoz, Sema - Belen, Fatıma Zeynep. "İbadet Erteleme: Bir Ölçek Geliştirme Çalışması". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 6/2 (Aralık 2023), 514-540. <https://doi.org/10.52637/kiid.1364489>
- Abanoz, Süleyman. "Türkiye'de Yapılan 'Dinî Başa Çıkma' Konulu Araştırmalar Hakkında Bir Değerlendirme". *Eskiyeni* 40 (Mart 2020), 407-429. <https://doi.org/10.37697/eskiyeni.673386>
- Ackerman, David S. - Gross, Barbara L. "My InstructorMade Me Do It: TaskCharacteristics of Procrastination". *Journal of Marketing Education* 27/1 (Nisan 2005), 5-13. <https://doi.org/10.1177/0273475304273842>
- Açikel, Cafer. *Kur'ân Ayetleri Işığında İbadet Vakitleri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Akalın, Şükrü Haluk vd. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 11. Basım, 2011.
- Albayrak, Esra. *Genel Erteleme Davranışı Olan ve Olmayan Bireylerin Yönetici İşlevler Açısından İncelenmesi*. İstanbul: Haliç Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2015.
- Allport, Gordon W. - Murchison, Carl A. "Attitudes". *Handbook of SocialPsychology*. 798-844. Worcester MA: Clark UniversityPress, 1935.
- Altunışık, Remzi vd. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi, 3. Basım, 2004.
- Arslan, Hasan. "Dinî Tutumların Oluşum, Gelişim ve Değişimi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/1 (2009), 77-96.
- Aydoğan, Didem - Özbay, Yaşar. "Akademik Erteleme Davranışının Benlik Saygısı, Durumluluk Kaygı, Öz-Yeterlilik Açısından Açıklanabilirliğinin İncelenmesi". *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi* 2/3 (Eylül 2012), 1-10. <https://doi.org/10.14527/C2S3M1>

- Ayhan, Hatice. *Dini Tutumun Adalet Duyarlılık, Ahlaki Yüreklilik Ve Psikolojik İyi Oluş Üzerine Etkisi*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Ayyıldız, Fatma. *Ergenlerin Sahip Oldukları Değerler ile Akademik Erteleme ve Genel Erteleme Düzeyleri Arasındaki Yordayıcı İlişkiler*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Balkıs, Murat. *Öğretmen Adaylarının Davranışlarındaki Erteleme Eğiliminin, Düşünme ve Karar Verme Tarzları ile İlişkisi*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Doktora Tezi, 2006.
- Balta, Alimert. *Belirsizliğe Tahammülsüzlük ve Bilişsel Esneklik ile Genel erteleme ve Akademik Erteleme Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. İstanbul: İstanbul Kent Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Baş, Türker. *Anket Nasıl Hazırlanır Uygulanır Değerlendirilir*. Ankara: Seçkin Yayınevi, 4. Basım, 2006.
- Cüceloğlu, Doğan. *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 13. Basım, 2004.
- Çakıcı, Deniz Ç. *Lise ve Üniversite Öğrencilerinde Genel Erteleme ve Akademik Erteleme Davranışının İncelenmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- Çelik, Pınar. *Dini Tutum, Öz Düzenleme, Özgür İrade ve Belirlenimcilik Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023.
- Demir, Ömer. “Erteleme Eğilimi ve Baş Etme Yolları Araştırmaları Bulgularının Dini Erteleme Açısından Yorumlanması”. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi* 12/4 (Aralık 2017), 747-780.
- Deniz, Seda. *Zaman Yönetimi Becerileri ile Erteleme Davranışı Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Elazığ Sağlık Kuruluşları Örneği*. Elazığ: Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Doğan, Türkan vd. “Kişilik Özelliklerinin Erteleme Davranışını Yordayıcılığı”. *Başkent University Journal of Education* 1/1 (2014), 1-8.
- Düzgüner, Sevede - Sevinç, Kenan. “Farklı Bölümlerde Okuyan Üniversite Öğrencilerinde Özgeçicilik ve Dini Tutum İlişkisi”. *Theosophia* 1 (2020), 53-69.

- Ferrari, Joseph R. Beck, Brett L. "Affective Responses Before and After Fraudulent Excuses by Academic Procrastinators". *Education* 118/4 (1998), 529-537.
- George, Darren – Mallery, Paul, *IBM SPSS Statistics 23 Step by Step: A Simple Guide and Reference*. New York, NY: Routhledge, 2016.
- Gökmen, Rabia - Altaş, Nurullah. "Lise Öğrencilerinin Dini Tutum ve Davranışlarını Etkileyen Faktörler". *Talim: Journal of Education in Muslim Societies and Communities* 6/1 (Haziran 2022), 7-21. <https://doi.org/10.37344/talim.2022.28>
- Gül, Ali. *Yurt Dışındaki Türk Okullarında Öğrenim Gören Lise Öğrencilerinin Dini Tutum ve Ahlaki Değer Düzeyleri*. Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Harriott, Jesse - Ferrari, Joseph R. "Prevalence of Procrastination among Samples of Adults". *Psychological Reports* 78/2 (Nisan 1996), 611-616. <https://doi.org/10.2466/pr0.1996.78.2.611>
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisine Giriş*. İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları, 2016.
- İnceoğlu, Metin. *Tutum Algı İletişim*. Ankara: Beykent Üniversitesi Yayınları, 2010.
- İrk, Esra vd. "Günlük Hayatta ve Dinî Pratiklerde Erteleme Davranışı Üzerine Nitel Bir Araştırma". *İhya Uluslararası İslam Araştırmaları Dergisi* 10/1 (Ocak 2024), 21-51. <https://doi.org/10.5281/ZENODO.10518547>
- Kağıtçbaşı, Çiğdem. *İnsan ve İnsanlar*. İstanbul: Evrim Yayınları, 1988.
- Karaman, Mesut. "Keşfedici ve Doğrulayıcı Faktör Analizi: Kavramsal Bir Çalışma". *Uluslararası İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 9/1 (Haziran 2023), 47-63. <https://doi.org/10.29131/uiibd.1279602>
- Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 10. Basım, 2010.
- Katar, Mehmet. "Dinlerde Günlük İbadet Uygulamaları". *Dini Araştırmalar* 1/1 (1998), 59-75.
- Kaya, Mevlüt. *Din Eğitiminde İletişim ve Dini Tutum*. İstanbul: Etüt Yayınları, 1998.
- Koca, Necla. *Üniversite Öğrencilerinde Dini Tutum, Romantizm ve Eş Seçim Tercihleri Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi (Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Örneği)*. Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*. çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Basım, 2009.

- Lay, Clarry H. "At Last, My Research Article on Procrastination". *Journal of Research in Personality* 20 (1986), 474-495. [https://doi.org/10.1016/0092-6566\(86\)90127-3](https://doi.org/10.1016/0092-6566(86)90127-3)
- Meyers, Lawrence S. vd. *Applied Multivariate Research Design and Interpretation*. London: SAGE Publications Inc., 2005.
- Milgram, Norman (Noach) vd. "Procrastination, Generalized or Specific, in College Students and Their Parents". *Personality and Individual Differences* 25/2 (Ağustos 1998), 297-316. [https://doi.org/10.1016/S0191-8869\(98\)00044-0](https://doi.org/10.1016/S0191-8869(98)00044-0)
- Milgram, Norman (Noach) - Tenne, Rachel. "Personality Correlates of Decisional and Task Avoidant Procrastination". *European Journal of Personality* 14/2 (2000), 141-156. [https://doi.org/10.1002/\(sici\)1099-0984\(200003/04\)14:23.0.co;2-v](https://doi.org/10.1002/(sici)1099-0984(200003/04)14:23.0.co;2-v)
- Myers, David G. *Sosyal Psikoloji*. çev. Serap Akfırat. İstanbul: Nobel Yayınları, 10. Basım, 2015.
- Ok, Üzeyir. "Dini Tutum Ölçeği: Ölçek Geliştirme ve Geçerlik Çalışması". *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi* 8/2 (2011), 528-549.
- Öğüt, Selman. "Ef'âl-i Mükellefîn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 10/452. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.
- Özberk, Eren Halil - Türk Kurtça, Tuğba. "Profiles of Academic Procrastination in Higher Education: A Cross-Cultural Study Using Latent Profile Analysis". *International Journal of Psychology and Educational Studies* 8/3 (Ekim 2022), 150-160. <https://doi.org/10.52380/ijpes.2021.8.3.465>
- Özdemir, Orhan Selçuk. *İlköğretim Okulu Yönetici ve Öğretmenlerinin Genel Erteleme Davranışı Eğilimleri ile Düşünme Stillерinin Analizi*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. Samsun: Sönmez Matbaa ve Yayınevi, 1993.
- Pychyl, Timothy A. *Prokrastineyin Başlanıp Bitirilmesi Gereken İşleri İnatla Erteleme Savaşklama ve Oturup Çalışmak Yerine İvr Zıvır Şeylerle Oyalanma Alışkanlığı ile Mücadele Kılavuzu*. çev. Onur Öztürk. İstanbul: Metropolis Yayıncılık, 2022.
- Sari, Hakan. *Dindar Bireylerin Peygamber Tasavvurlarıyla Dini Tutumları Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma (Bursa Örneği)*. Bursa: Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2021.

- Söylemez, Ezgi. *Üniversite Öğrencilerinde Genel Erteleme ve Akademik Erteleme Davranışı ile Savunma Mekanizmaları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. İstanbul: Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Şahin, Murat. *Okul Yöneticilerinde Genel Erteleme Davranışının Mükemmeliyetçilik Düzeyleri ve Kişilik Özellikleri ile İlişkisi*. Van: Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Şengül, Fatma Nur. *Gençlerde Dini Tutum ve Hedonizm*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2021.
- Tabachnick, Barbara G. Fidell, Linda S. *Using Multivariate Statistics*. New York, NY: Pearson, 2019.
- Teke, Hilal Sena - Yılmaz, Sema. "Yetişkinlerde Maneviyat Erteleme Davranışı İlişkisinde Yetersizlik Duygusunun Aracılık Rolü". *ATEBE Dinî Araştırmalar Dergisi* 12 (Aralık 2024), 88-118. <https://doi.org/10.51575/atebe.1569969>
- Uzun, Bilge - Demir, Ayhan. "Erteleme: Türleri, Bileşenleri, Demografik Etkenler ve Kültürel Farklılıklar". *Ege Eğitim Dergisi* 16/1 (Temmuz 2015), 106-121. <https://doi.org/10.12984/eed.09571>
- Yaşaroğlu, M. Kâmil. "Vakit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 42/488-491. *Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları*, 2012.
- Yılmaz, Merve Şehide. *Kronik Hastalığı Olan Kişilerde Erteleme Davranışı Varlığının Tedavi Uyumu Üzerine Etkisinin Değerlendirilmesi*. İstanbul: Sağlık Bilimleri Üniversitesi, Şişli Hamidiye Etfal Sağlık Uygulama ve Araştırma Merkezi, Tıpta Uzmanlık Tezi, 2023.